

A HALOTTI BESZÉD: HÁTTÉR ÉS EREDET*

GULYA JÁNOS

Idézett irodalom

- E. ABAFFY ERZSÉBET: Korai kis szövegméleink újabb olvasata. = *Magyar Nyelv*, 86. 1990. 124–127.
- GULYA JÁNOS: Egy európai magyar nyelvemlék: a Halotti Beszéd. = *Nyelv, nemzet, identitás II.* Debrecen – Budapest, 2007. 331–342.
- IMRE SAMU: *A mai magyar nyelvjárások rendszere.* Budapest, 1971.
- MADAS EDIT: A szóbeliség és írásbeliség határán. A Halotti Beszéd és Könyörgés műfaj történeti helye. = *Középkori prédikációirodalmunk történetéből.* Debrecen, 2002. 83–125.
- PAIS: JAKUBOVICH EMIL – PAIS DEZSÓ: *Ó-magyar olvasókönyv.* Pécs, 1929. 65–72.
- RADÓ, POLYCARPUS: *Sacramentarium cathedralis Vaciensis, usui monastico accommodatum.* (Codex Prayanus; 1192–1195). = *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum.* (Átdolg.) LADISLAUS MEZEY. Budapest, 1973. 40–76.
- SZABOLCSI BENCE: A Halotti Beszéd ritmusa. = *Vers és dallam. Tanulmányok a magyar irodalom köréből.* Budapest², 1972. 13–32.
- SZENDREI JANKA: *A „Mos Patriae” kialakulása 1341 előtti hangjegyes forrásaink tükrében.* Budapest, 2005. 144–209.
- TÖLTÉSSY ZOLTÁN: *A Halotti Beszéd és Könyörgés korai közlései. Szövegek betűhű átírásban és értelmezések, 1770 – 1849.* Boldva – Miskolc, 2007.
- VALTER ILONA: *Boldva. Református templom.* Budapest, 1991.

A 12. és a 13. század fordulóján egy „Ismeretlen”, ANONYMUS, latin nyelven megírta a *Gesta hungarorum*-ot, a „A magyarok tettei”-t. Ezzel közel egy időben egy másik „Ismeretlen”, az ISMERETLEN SZERZETES pedig *Sermo sup(er) sepulchrum* 'Sír felett mondott beszéd' címmel, „*Latiatuc feyleym zumtuchel...*”, leírta az első reánk maradt önálló magyar nyelvi szöveget. Hozzá megörökített egy másik, szintén magyar nyelvű szöveget, egy

* Az itt közölt szöveg a 2000. szeptember 15-i tudományos konferencián elhangzott „Egy európai magyar nyelvemlék: a Halotti Beszéd” című előadás továbbfejlesztett, átdolgozott változata.

„Könyörgés”-t, „*Scerelmes bratým, uimaggomuc...*”. Két szöveget, amelyek majd mint *Halotti Beszéd* kerülnek be nemzeti tudatunkba.

973 húsvétján, mely abban az évben március 23-ra és 24-re esett, az akkori világ egyik legrangosabb városában, a német Quedlinburgban I. (Nagy) Ottó (912–973) a Szent- (Német)-Római Birodalom császára, egybehívta az éppen esedékes birodalmi ülést, az ún. *Hoftag*-ot. Ezen ezúttal – eltérően az egyébként szokásostól – nemcsak a német, az itáliai és részben francia területekre, az akkori Nyugatra kiterjedő birodalom notabilitásai gyűltek össze, hanem meghívást kaptak rá más népek és hatalmasságok is: dánok, lengyelek, „bőhm”-ök (csehek), a nyugati bolgárság, Bizánc, a pápaság, Beneventum fejedelemsége, a spanyolországi arab kalifátus. És a magyar Géza nagyfejedelem (943–997) *12 magyar előkelője* is. Ez a találkozó a maga nemében nemcsak egy „nemzetközi”, Európa-történeti és jelentőségű esemény – az első *Európa-találkozó* – volt, hanem számunkra még azt is jelentette, hogy e tanácskozáson való részvételünk révén, ezzel és azóta *lettünk* Európa s a nyugati kereszténység integráns része. Quedlinburgot követőleg keresztelkedik meg a magyar fejedelmi család és vele együtt sokan mások is. Még Géza nagyfejedelem idején Esztergomban templom épül Szt. István vértanú, protomartyr tiszteletére. Ezzel egy időben Veszprémben és a már említett Esztergomban kezdenek formálódni a magyar kereszténység első egyházi központjai: Esztergom csakhamar az egész európai egyházi kapcsolatrend része lesz. 996-ban pedig Pannonhalmán meglepszenek az első bencés szerzetesek.

A kereszténység e terjedése hozta alapvetően magával azt a hitbéli életet, mely igényei szolgálatára megteremtette nálunk is a korabeli virágzó egyházi kódexirodalmat E szellemiségnek lesz terméke magyar földön is egy kódex, vizsgálatunk tárgya. A kódex legnagyobb értéke, hogy benne van és meg is maradvá, először, egy ősi, *összefüggő magyar nyelvi szöveg, a Halotti Beszéd*.

A *Halotti Beszéd* a 12–13. századi híres, ún. *Pray-kódex*-ben őrződött meg. Szövege a *Könyörgés*-sel együtt betölti a kódex majd egy teljes – folio 136. – lapját. A *Pray-kódex*-ben még két másik hely is van, amelyek és a *Halotti Beszéd* között valamiféle való, vagy esetleges kapcsolat mutatkozik. Ezek egyike (f. 134) egy latin nyelvű *könyörgés* (oratio) (*Oremus fratres karissimi...*), a másik (f. 136–136') pedig egy latinul írt *beszéd* (sermo) (*Optime nostris, fratres karissimi...*).

1813 óta a kódexet az Országos Széchényi Könyvtár az öt joggal megillető „Magyar Nyelvelmékek 1.” jelzet alatt őrzi

A *Halotti Beszéd* és A *Halotti Beszéd* *Könyörgése* E. ABAFFY ERZSÉBET (1990) betűhív átiratában:

Halotti Beszéd

„*Sermo super sepulchrum*“

„Latiatuc feyleym zumtuchel
mic vogmuc. ýsa pur es chomuv uogmuc. Menýi milostben
terumteve eleve mív isemucut adamut. es odutta vola neki
paradisumut hazoá. Es mend paradisumben uolov gimilícíutl
munda neki elnie. Heon tilutoa wt ig fa gimilicetvl. Ge
mundoa neki meret nu eneyc. ýsa kí nopun emdul oz gimils

twl. halal nec halaláál holz. Hadlaur choltat terumteve isten
 tvl. ge feledeve. Engede urdung intetvinec. es evec oz tilutv
 gimilstwl. es oz gimilsben halalut evec. Es oz gimilsnec wl
 keseruv uola vize. hug turchucat mige zocoztia vola.
 Num heon muga nec. ge mend w foianec halalut evec.
 Horoguvec isten. es veteve wt ez muncas vilagbele. es levn
 halal nec es puculnec feze. es mend w nemene. Kic ozvc.
 miv vogmuc. Hug et tiv latiatuc szumtuchel. isa es num
 egg ember mulchotia ez vermut. ysa mend ozchuz iarov
 vogmuc. Wimagguc uromc isten kegilmec ez lelic ert. hug
 iorgossun w neki. es kegiggen. es bulscasa mend w bunet.
 Es vimagguc szen achscin mariat. e bovduq michael archangelt.
 es mend angelcut. hug uimaggonoc erette. Es uimagguc
 szent peter urot. kinec odut hotolm ovdonia. es ketnie.
 hug ovga mend w bunet. Es vimagguc mend szentucut.
 hug legenez neki seged uromc scine eleut. hug isten ív ui-
 madsagucmia bulsassa w bunet. Es zoboduca wt urdung
 ildetuitvl. es pucul kintotvatwl. es vezesse wt paradisu[m]
 nugulmabeli. es oggun neki munhi uruzagbele utot. es
 mend ivben rezet. Es keassatuc uromchuz charmul. Kirf.„

továbbá a

Halotti Beszéd Könyörgése

„Scerelmes bratým uimagguc~omuc ez scegin ember lilki ert.
 kit vr ez nopun ez homus vilag timnucebelevl mente.
 kinec ez nopun testet tumetivc. hug ur uvt kegilmehel
 abraam. yfaac. iacob. kebeleben helhezie. hug birsagnop
 ivtua mend w szentii es unuttei cuzicun iov
 felevl iochtotnia ilezie wt. Es tiv bennetuc. clamate III. K.“

A Pray-kódex folio 136 lapján lévő magyar nyelvű szövegek folyamatosan vannak írva. A középkori gyakorlat szerint bennük valójában központozással jelzett tagolt szövegekkel van dolgunk.

Szövegünk „szerzője” műve tagolásának a jelölésére két eszközt használt: 1. sorvégi pontokat és 2. nagybetűs mondatkezdetet. Ezek együttes alkalmazása és ennek felfejtése adja vissza végül is a szöveg valóságos szerkezetét és formáját, amiben és ahogyan az megfogalmazódott:

„Latiatuc feyleym zumtuchel mic vogmuc.
 ýsa pur es chomuv uogmuc.

Menyi milostben terumteve eleve miv isemucut adamut
 es odutta vola neki paradisumut hazóá.

5 **E**s mend paradisumben uolov gimilcictul munda nekí elnie.

Heon tilutoa wt ig fa gimilcetvl.

Ge munda neki meret nu eneyc.

- ysa kí nopun emdul oz gimils twl.
 halal nec halaláál holz.
- 10 **Hadl**aua choltat terumteve isten tvl.
 ge feledeve.
Engede urdung intetvinec.
 es evec oz tiluvt gimilstwl
 es oz gimilsben halalut evec.
- 15 **Es** oz gimilsnec wl keseruv uola vize.
 hug turchucat mige zocoztia vola.
Num heon muga nec.
 ge mend w foianec halalut evec.
Horoguvec isten.
- 20 es veteve wt ez muncas vilagbele.
 es levn halal nec es pucul nec feze.
 es mend w nemene c.
Kic ozvc.
 miv vogmuc.
- 25 **Hug** es tiv latiatic szumtuchel.
 isa es num igg ember mulchotia ez vermut.
 ysa mend ozchuz iarov vogmuc.
Wimagguc uromc isten kegilmec ez lelic ert.
 hug iorgossun w neki.
- 30 es kegiggen.
 es bulseassa mend w bunet.
Es vimagguc szen achscin mariat.
 es bovdu g michael archangelt.
 es mend angelcut.
- 35 hug uimaggonoc erette.
Es uimagguc szent peter urot.
 kinec odut hotolm ovdonia.
 es kethnie.
 hug ovga mend w bunet.
- 40 **Es** vimagguc mend szentucut.
 hug legene c neki seged uromc scine eleut
 hug isten iv uimadsagucmia bulsassa w bunet.
Es zoboducha wt urdung ildetuitvl.
 es pucul kinzotviatvl.
- 45 es vezesse wt paradis nugulmabeli.
 es oggun neki munhi uruzagbele utot.
 es mend iovben rezet.
Es keassatuc uromchuz charmul.
 kirl.“

*

„Szerelmes bratým uimagguc [- omuc] ez scegin ember lilki ert.
kit vr ez nopun ez homus vilag timnucebelevl mente.
kinec ez nopun testet tumetfuc.
hug ur uvv kegilmehel abraam.

5 ysaac

iacob.

kebeleben helhezie.

hug birsagnop ivtua mend w szentí es unuttei cuzicun iov felevl iochtotnia
ilezie wt.

10 Es tiv bennetuc.

clamate III.K.“

Az eddigiek során nyelvünk ősi emlékét egységesen „Halotti Beszéd”-ként említettük. A Pray-kódexben azonban valójában két, mégpedig két önálló magyar szöveg van. Ezek egyike a *Latiatuc feylem...*, a másika pedig a *Szerelmes bratým...* szavakkal kezdődik.

A korabeli temetési rítus (szertartás) szerint a sír befedése után a szertartást végző pap úgy illett, hogy beszédet mondjon. Ezt követően pedig a jelenlévőkhöz fordult, kérve, hogy most együtt könyörögjenek a megholt lelke üdvéért. A „Látjátok feleim...” szavakkal kezdődő szöveg egy temetési beszéd („sermo”), melyhez egy könyörgés („oratio”) kapcsolódik. Ezzel szemben a „Szerelmes brátim...”-mal kezdődő rész egy hagyományos könyörgés („oratio”).

A rituális könyörgésekben mindig volt valami meghatározó motívum. A „Látjátok feleim...” könyörgésében a körülállók Szent Mihály arkangyal, Szent Péter és az Istenanya közbenjárását kérik. Ismeretes, hogy Szent Mihály arkangyal volt az Egyház és a Szent-(Német)-Római Birodalom (az Ottó-dinasztia!) patrónusa. Gyakran az Istenanyával együtt. Szent Péter pedig mint egyházfeljedelem s az Egyház védszentje tartozott e hármas körbe. Emlgetni is rendszerint mind a hármat együtt szokták. Ezzel szemben a „Szerelmes brátim...” könyörgésben pedig egy, az ószövetségi időkre visszamenő, ma már alig ismert hagyomány, az „Ábrahám öle” mítosz szerint fohászkodnak. Az ezt idéző hagyományban úgy tartják, hogy a megholt és jó lélek előbb „Ábrahám ölébe / kebelébe” kerül, majd a végső ítéletkor onnan jut el az üdvösségre. Egyértelmű, hogy könyörgéseinkben két különféle temetési rítusról – és következőleg – két egymástól eltérő szövegről is van szó.

A két szöveg között több olyan sajátosság is van, amelyekben szövegeink sarkalatosan különböznek egymástól.

Ebben mindennél nyomatékosabban esnek latba a „Beszéd”-ben, illetve a „Könyörgés”-ben lévő nyelvi / nyelvjárási (hangtani) eltérések. A legnyomósabban a nyelvjárási é-zés, illetőleg *i*-zés: *lelic, elnie ~ lilki, ilezi* 'élessze', *scegin*. A „Halotti Beszéd” egyértelműen *é*-ző, míg a „Könyörgés” *i*-ző nyelvjárásban íródott.

E két, kétségtelenül különálló szöveget célszerűnek látszik egymástól eltérően, de a hagyománnyal nem túlságosan szakítva egyértelműen megnevezni: *Halotti Beszéd* (HB), az eddigiekben is jobbára: „Halotti Beszéd”, és *Halotti Könyörgés* (HK), mindeddig: „...és Könyörgés”.

MADAS EDIT alapvető kutatásai (2002) szerint a Halotti Beszédhez a zágrábi ún. Hartvik-féle szerkönyv, az *Agenda pontificalis* abszolutiója áll a legközelebb. Miként a Halotti Beszédben az *Agenda*-ban is, többek között szintén az *Istenanya – Szent Mihály – Szent*

Péter hármasság szerepel: ...intercedente Dei Genetrice Maria, et beato Michaelae archangelo... et beato Petri apostolo... '...az Istenszüdő Mária, és szent Mihály arkangyal... és szent Péter apostol közbejárásával...'

A szertartáskönyv eredetileg a győri székesegyházé volt s 1094-ben került Zágrábba. A névben is szereplő Hartvik (Hersfeld, Németország) bencés szerzetes volt, 1085-től püspök. Magdeburgban érseki kormányzó, aki 1088-ban Magyarországra jött s Győr püspöke lett. Úgy tartják, hogy ő volt a „Szent István kis legendájá”-nak az írója. A vele kapcsolatos teljesebb képhez azonban kiegészítésül – megerősítésül? – még hozzátesszük, hogy a magyar királyságnak és egyháznak (Esztergom) I. Nagy Ottó (912–973) óta szoros és folyamatos kapcsolata volt az Ottó-dinasztiával, püspökségekkel, Magdeburggal és Magdeburg több jeles személyiségével. És végső soron Szent István hitvese, Gizella is az Ottó-dinasztiából származott.

Talán nem tévedünk, ha úgy véljük, hogy meglehetősen, hogy a Szent Mihály arkangyali hagyomány a magyar kereszténység korai – Szent István-i / utáni – idejére s ezzel együtt mint esztergomi rítus (német) Ottó-dinasztiái indítással és egyházi kapcsolatokra megy vissza.

Teljesen más irányba mutat az „Ábrahám öle” *Könyörgés*. Ez inkább dél, még inkább délnyugat felé visz bennünket. Egy fázisában az észak-itáliai Como vidékére. Ami a hozánk való jöttét illeti, igen valószínű, hogy bencés közvetítéssel.

A középkor e szakában – „romanika” – a világegyházi és szerzetesi (bencés) intézmények behálózták az egész (nyugati) keresztény világot, beleértve a magyart is. Történetesen a Pray-kódexbeli „Scerelmes bratým...” könyörgés, pontosabban ennek a latin nyelvű megfelelője adekvát megvan többek között a fuldai „Sacramentarium”-ban, a Lombardiából (Észak-Itália): Milánóból származó „Milánói Ordo”-ban, a Sankt Florian apátság rituáléjában és a szakirodalom tanulsága szerint még számos más hasonló szertartáskönyvben is. Az itt említetteket azért idézzük, mert a kor reprezentatív képviselői.

Egybevetésük egyúttal mind az elterjedést, mind az időt tekintve – Fulda 975, Pray-kódex, a 12. század vége – maga magától meglátatja velünk a kor időn és téren átívelő világát:

a Fuldai Apátság Sacramentarium-a (975 k.)

„Oremus fratres karissimi pro spiritu cari nostri N.,
quem dominus de laqueo huius seculi liberare dignatus est,
cuius corpusculum hodie sepulturae traditur,
ut eum pietas domini in sinu Abrahae Isaac et Iacob collocare dignetur,
ut cum dies iudicii aduenerit,
inter sanctos et electos suos eum in parte dextera collocandum resuscitari faciat,
prestante domino nostro Iesu Christo,
qui cum patre et spiritu sancto uiuit et gloriatur deus.”

a Milánói Ordo (11. / 12. sz.):

„Oremus fratres karissimi pro spiritu cari nostri *illius*,
quem dominus de laqueo huius saeculi liberare dignatus est,
cuius corpusculum hodie sepulturae traditur,
ut eum pietas domini in sinu abrahae ysaac et iacob collocare dignetur,

ut cum dies iudicii aduenerit inter sanctos et electos suos eum in parte
dextera collocandum resuscitare fatiat,
praestante domino nostro Iesu Christo [,]
qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat [,]
in saecula saeculorum.
Amen.”

a *Sankt Florian Apátság Rituale-ja* (a 12. sz. első fele):

„Oremus, fratres karissimi, pro spiritu cari nostri,
quem dominus de laqueo huius seculi liberare dignatus est,
cuius corpusculum hodie sepulturae traditur,
ut eum pietas domini in sinum Abrahae, Ysaac et Iacob collocare dignetur,
ut cum dies iudicii aduenerit,
inter sanctos et electos suos eum in parte dextera coronandum resuscitari faciat”

továbbá a Pray-kódexnek előbb a latin nyelvű szövege, a szöveget kísérő magyar fordítással, majd a magyar nyelvű szöveg:

A Pray-kódex (folió 134) latin nyelvű könyörgése:

„Oremus. Fratres karissimi pro spiritu cari nostri.
quem dominus de laqueo huius seculi uocare dignatus est.
cuius corpusculum hodie sepulture traditur.
ut eum pietas domini immensa. in sinum abrahae. ysaac. & iacob. collocare dignetur.
ut cum dies iudicii aduenerit.
inter sanctos & electos suos eum in parte dextera collocandum resuscitari faciat.”
*[Könyörgőjünk, szeretett testvérek, e kedvesünk [testvérünk] lelkéért,
akit az Úr e világ verméből méltóztatott kihívni,
és akinek a testét ma a sírnak adjuk.
Hogy őt az Úr mérhetetlen jósága Ábrahám, Izsák és Jákob kebelébe helyezni méltóztatásék
és mikor az ítélet napja eljön,
szentei és választottai közé őt jobb oldalra helyezve támassa fel.]*

(Ford.: Erdélyi István)

A Pray-kódex (folió 136) magyar nyelvű könyörgése:

„Scerelmes bratým uimagguc/-omuc ez scegin ember lilki ert.
kit vr ez nopun ez homus világ timnucebelevl mente.
kinec ez nopun testet tumetivc.
hug ur uvt kegilmehel abraam. yfaac. iacob. kebeleben helhezie.
hug birsagnop ivtua
mend w szentii es unuttei cuzicun iov felevl iochtotnia ilezie wt.
Es tiv bennetuc.
clamate III. K.”

Külön indoklás nélkül is kétségtelen, hogy a magyar *Könyörgés* az egyetemes római (-katolikus) rítus ismert könyörgéseinek – *egyike* –, az „Oremus fratres karissimi...” temetési *oratio* korabeli, magyar változata.

Érdemes felfigyelnünk arra is, hogy a latin *Oratio* mint vált át az európai egy latinból hozzánk szóló magyarrá. Szemléletes példa erre a latin *carus* szó: „fratres *karissimi*”. A

latin szó jelentése általában 'kedves, szeretett, drága'. A latin szót a magyar a *szegény* „szegény ember, megboldogult kedves ember” jelentésű szóval adja vissza, mely érzelmileg sokkal árnyaltabb, mint a neki megfelelő közlatin.

A tudós BATHYÁNY IGNÁC (1741 – 1798) erdélyi püspök, egyháztörténész, a nagyhirű gyulafehérvári könyvtár, a *Bathyháneum* megalapítója a magyar egyházi jogszabályokkal foglalkozó „*Leges ecclesiasticae regni Hungariae...*” (Albae-Carolinae 1785) munkájában a „*Dissertatio de synodis regiis*” történeti áttekintő részében a „*Genius nationis Hungaricae*” mottó alatt (7. lap) egy, forrásra utaló széljegyzetben a kódexről mint *Sacramentarium Bolduense*, „Boldvai Szakramentárium” szól. A kódex tárgyalása során is, mint „*Sacramentarium Bolduense Seculi XII.*” (Boldvai Szakramentarium a 12. századból) nevezi. A kódexből – a kódexnek a színódusokat tartalmazó részéből (folio I – XXVI) – több passzuszut közöl is. BATHYÁNY műve az első, ahol és amikor a nyilvánosság előtt a kódexszel kapcsolatban *Boldva neve felmerül*.

Az okot, hogy mi alapján vette BATHYÁNY a *Sacramentarium Bolduense* nevet, nem tudjuk megmondani. Többen is vélték, hogy BATHYÁNY minden bizonnyal a kódexben levő ismert közlésre figyelt fel, amely a *boldvai* monasztérium leégéséről ad hírt s a „boldvai” nevet innen vette. Tanulmányozva – és valamelyest megismerve is – BATHYÁNY tudósi lényét és lelkiimeretességét, nem látszik valószínűnek, hogy erről ne tett volna említést. BATHYÁNY a régi iratok, könyvek és levéltárak világában verzáts ember volt. Nem tartjuk lehetetlennek, hogy a korabeli levéltári hagyományban (még) tudtak kódexünk eredetéről.

A „Boldva” név a bennünket érdeklő kontextusban valójában először magában a Pray-kódexben jelenik meg. Ismeretes, hogy a boldvai kolostor 1203-ban leégett. A kolostor leégéséről szóló közlés – pontosabban, a kódexben egy utólag lapszélre írt bejegyzés –, az egyik legerősebbnek látszó érv a Pray-kódex boldvai volta mellett, bár ennek érvényét a kutatók közül többen is vitatják. Ez az érv azonban több, mint egyszerű kételynek alapot adó ok. Eleve perdöntőnek kell tartanunk pusztán az által, hogy a tűzvészről szóló közlése a kódexben *kétszer* is szerepel. És amire eddig kutatás nem nagyon figyelt fel: egymástól egy pontban *eltérő* módon. Először lapszéli (utólagos) megjegyzésként egy, a *húsvéti táblázatban* (folio 10'), pontosabban a kódexben lévő két húsvéti táblázat közül az elsőtben, az 1151-től 1300-ig datáltban:

monasterium s[anctis] iohannis b[aptiste] comburitur
(„a keresztelő szent jános kolostor [alapjaig; teljesen] leégett”),

majd a kódexben lévő *krónika* alatti részben (az ún. „Pozsonyi Évkönyvek”-ben) (folio 16'):

Monasterium iohannis b[aptiste] comburitur iuxta bulduam situm
(„Boldva [folyó] mellett fekvő Keresztelő János kolostor [alapjaig; teljesen] leégett”).

Ez utóbbi bejegyzés szerint a monostor a „Boldva (folyó) mellett” (*iuxta bulduam*) van. Elgondolkodtató, hogy a „*iuxta bulduam*” kifejezés e formában, *iuxta fluuium Buldua* („a Boldva folyó mellett”) előfordul a „Borsod” részben (18) ANONYMUS Gesztájában is.

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának szíves jóvoltából módomban volt a kódex két kérdéses helyét tanulmányozni. Úgy tűnik, hogy a két széljegyzet mindegyike más kéztől származik, és egyik sem azonos főszövegeik „kezével”.

Bizonyára van oka annak is, hogy a húsvéti táblázatban a kolostor nevében „keresztelő szent János”, míg a krónikában e helyen pusztán „Keresztelő János” név szerepel.

A széljegyzetet hordozó mindkét főszöveg évréndi táblázat, és mind a kettőnek az előre megírt, felvett évréndje 1300-ig tart. A tüzesetről szóló mind a két bejegyzés gondosan az 1203-as évszám mellett van, a hovatartozás a húsvéti táblázaton grafikailag – rajzszerű vonalakkal – is kiemelve. A krónika e lapja – utolsó lap – meglehetősen zsúfolt, és többféle írásokat (bejegyzéseket), közléseket is tartalmaz. 1195, 1199 és 1200 alatt talán boldvai szerzetesekről (apátról, papokról). A húsvéti táblázaton lévő jegyzet, mintegy „pro domo”, a krónikabeli pedig gondos(abb), mintha az esemény megőrkítését lenne hivatva szolgálni.

TÖLTÉSSY (2007:82) minden bizonnyal helyesen emeli ki a monasztérium leégéséről való közlések személyes jellegét. Minden kétségen felül áll, hogy aki e széljegyzet(ek)et tette, annak köze volt a *Boldvai Monasterium*-hoz, vagy ha „idegen” lett volna, az mindenképpen tudta, hogy a kódex és Boldva között összefüggés van, vagy esetleg onnan elszármazva – amint ez ismert is – volt. Akár így, akár úgy, a bejegyzés Boldváról szól, és tanulságának a súlyát még *advocatus diaboli* sem lehet csökkenteni. Különb is, miért kellett volna másnak, mint illetékesnek bárkinek – bárkiknek? – is éppen a Boldvai Kolostor égéséről egyáltalán, mégpedig két ízben is bármit is közölni, a kódexbe beírni.

A kódexet a már az itt idézettek megelőzően ismerte SCHIER XYSTUS (1728 – 1772) ágostonrendi szerzetes, (bécsi) könyvtáros, a kódexnek mintegy nevet adó PRAY GYÖRGY S. J., akik ebbéli tevékenységéről BATTHYÁNY is munkája „Praefatio”-jában említést tesz. E tájékozottság is arra vallhat, hogy BATTHYÁNY-nak a kódexet boldvainak mondó közlése úgy tűnik, hogy helytálló.

A Boldva névről, a tüzeset kapcsán, van a korban további híruk is. Mégpedig 1782-ből, KOLLER-nél (KOLLER JÓZSEF „*Historia episcopatus Quinqueecclesiarum... I.*”, Posonii 1782:407, 413). A kérdéses kollerli hely (op.cit. 413) betűhív idézetben: „M.CCIII. Monasterium S. Johannis comburitur iuxta bulo- // riam situm”. Ez alapján azonban a „Boldva” névre – ha már a dologról egyébként is nem volt tudomásunk – nemigen lehet(ett) jutni. Első látásra egy egyáltalán nem érthető súlyos nyomdahiával állunk szemben. De ismerve a kódex kéziratát és a kérdéses hely alig való olvashatóságát, egyáltalán nem zárom ki a félreolvasás lehetőségét. A szövegben álló *d* betűt ugyanis lehetne valóban *o + ri* kapcsolatként (is) olvasni. Am tény, hogy így a névről az egyébként igen népszerű KOLLER-nek e helye bármiféle következtetés levonására – nem egy helyeslő vélemény ellenére – több mint alkalmatlan.

Maga a kódex 1241-től 1813-ig a pozsonyi káptalan birtokában volt. SZENDREI (2005: 149) szerint 1425-ben szerepel a könyvtár könyvjegyzékében, sőt a káptalan 1633-ban írt tulajdonjelzése („*Capituli Posoniensis Litt. M. 1633*”) a kódexen, a kódex folio „2”-jelzetű lapján ma is olvasható. Pozsonyról szót ejt a már említett KOLLER is. Munkájának II. Appendix-e e címet viseli: „*Excerpta e Codice Missali MS. Membranaceo, qui servatur in Bibliotheca Insignis Collegiatae Ecclesiae Posoniensis ad S. Martinum, & signatus est inter Liturgicos Num. LXII*”. Ebben a kódexből több részt is közöl, s mint legérdemesebbet (op. cit. 414), a Halotti Beszédet.

Kevés ismeretünk van a kódexnek az 1241 előtti sorsáról. Tény, hogy a kolostor 1203-ban porig leégett. Tudunk osztrák földi egykori és most is létező kolostorról (Niederaltaich), mely évszázados történelme során 13-szor égett le. Volt olyan évszázad, hogy há-

romszor is. Jobbára vagy a konyhán, vagy a *könyvtárban* keletkezett tűz miatt. A szórványos történeti adatok ellenére is úgy tűnik, az 1203-as tűz a boldvai kolostor, *mint bencés kolostor* életét mintha kettéroppantotta volna. További szerzetesi közösségének létezéséről nincs semmi erre vonatkozó, egyértelmű adatunk. Az viszont valószínű, hogy kódexünk a tűztől megmenekült. 1228-ban (körül) Deákiban (Diakovce), később talán pedig valami módon Taksonyban (Szlovákia) van. (Mindehhez lásd: GYÖRFFY 1963: 760, SZENDREI 2005:148-149). Majd, mint már említettük, Pozsonyba s mai helyére kerül.

Első pillanatra talán furcsán hangzik, de mégis igaz: a kódex boldvaiságának talán a legerősebb támasza a boldvai kolostor *maga*.

Európában 900 és 1200 között optimális éghajlati és gazdasági viszonyok uralkodtak. Ennek egyik következménye volt, hogy egész Európán egy lendületes építési hullám vonul végig. Szerzte templomok épülnek, nagyjából bencés apátságok.

1170 és 1180 között valamikor Boldván is bencés apátság és templom épül.

Az építető III. Béla király lehetett, s a kolostor – amint erre egész története (is) vall – királyi alapítvány volt. Az egyes bencés kolostoroknak mindig is erős autark jellegük volt. Létüket alapvetően a rendalapító, Szent Benedek Regulája határozta meg. Szervezetükben függetlenek voltak a világi klérustól, a püspöki hatalomtól is, bár hívek lelki gondozásában adandóan részt vettek. A magyar kolostorok egyházilag az esztergomi érsekség körébe – de nem joghatóságába – tartoztak. Külkapcsolatot az egyes kolostorok rendjük szerint maguk, a bencés kolostorok között – sorukban Pannonhalmával – tartottak.

Boldván az apátsági templom mellett volt, vagy vele egy időben épült egy rotunda, körkáporna is. Lehetséges, hogy a korban nagy népszerűségnek örvendő Antiochiai Szent Margitnak szentelve. A Pray-kódexben levő sacramentarium (folio 55' – 56) szerint a húsvéti processzió során a *templomból* énekelve egy *Szent Margit-szentélyig* („usque ad sanctam margaretam”) körmenet megy. Az így említett processzióknak idézett leírása és a színhelye vélhetőleg illik Boldvára s Boldva és a kódex azonossága mellett látszik szólni (SZENDREI 2005:156).

A Pray-kódex – talán pontosabban: az abbéli „sakramentarium” – a benne lévő adatok kronológiája alapján 1192 és 1195 között készülhetett. Ezzel egybevágni látszik a krónika tanulsága, amelynek az évröndje egy hosszabb szünet után éppen az 1195-ös dátummal folytatódik. Mégpedig helyi és „papi” hírekkel, melyet az 1203-as dátum zár le, ahol is a krónika a boldvai kolostor leégését adja tudtul. De ugyanerre az időre vall az is, hogy a kódexbeli ún. „húsvéti táblázat” 1196-ben lett használatba véve. Ha mindezekben nem véletlen egybeesés játszik közre, akkor ez jól beleillik egy olyan képbe, amikor is egy gazdaságilag is jelentős területen fekvő kolostor kezd és alapozza meg a tevékenységét.

Számomra – más érveket elhagyva – Boldva mellett a legnyomósabb érv a „Halotti Beszéd” nyelve. Ebben abból a tényből kell kiindulni, hogy az egyes kolostorok szerzetei, abban az időben bencés rendiek, általában a kolostorok környezetéből kerültek ki, akik magukkal hozták közeli környezetük nyelvét. Igen nagy a valószínűsége, hogy első ismert jeles magyar nyelvi szövegünk, a „Halotti Beszéd” onnan származik, ahonnan a későbbi irodalmi és köznyelvünk is: a történelmi Gömör, Abaúj, Zemplén és Borsod megyéből: Boldva vidéke kolostori nyelvéből. Ezért is van, hogy a köznyelvet beszélve, szövegét ma is, akár betűzve, mindannyian „értjük”. Ami pedig a nyelvjárási sajátosságokat illeti – minthogy akkor még köznyelvünk nem, hanem csak regionális (táj)nyelveink voltak – tüzetes, mind a korabeli latinos helyesírást, mind IMRE SAMU alapvető munkája nyelvjárás-

típusait figyelembe vevő elemzésünkben az adódik, hogy a „Halotti Beszéd” nyelve legnagyobb affinitást (rokonságot) éppen Boldva tája közeli és egykor vele tájilag érintkező térségek nyelvével mutat, illetve a múltban mutatható.

A „Halotti Beszéd” sarkalatos jellemzői: magánhangzóit tekintve é- típusú (*lélek*), mint a köznyelv is. Alapvetően a-t és á-t találunk benne (*szabadiccsa, látjátok*). Bizonyos esetben ö jelentkezik (*szöm*) és így tovább. A névszóragok formája nem rövidült (*urumkhoz, nemének, istentül*). (A kérdéshez lásd még: BÁRCZI GÉZA: A magyar nyelv életrajza, Budapest, 1966², különösen 219 – 223.)

A maiakban részben vagy egészben ilyen hasonlóságokat és típust képviselnek a Szikszó környéki, de még inkább az ún. abaúji ö-ző nyelvjárástípusok. A vidék egyik legzetes nyelvjárásponjtja, Alsóvadász, Boldvától mintegy 10 km-re van.

A boldvai monostor történetét nem ismerjük. De egyről mindenképpen meg lehetünk győződve: a kolostorban egy szakramentárium, egy „Sacramentarium Boldvense” volt! Volt, mert kellett neki lennie. E nélkül kolostor nem létezett.

Amint ezt a ránk maradt kéziratos kódex mutatja, kódexünk műfaját tekintve gyűjteményes kódex, *collectaneum* (RADÓ 1973).

A kódexnek gyűjteményes jellege ellenére rendkívül világos a szerkezete. Egy olyan már akkor is több évszázados hagyományt követve, mely a (katolikus) egyházi misszáléknak ma is sajátja (lásd: *Kis Miskönyv*. Szerkesztette az Országos Liturgikus Tanács. Szent István Társulat, Budapest 1992²).

A kódex bemutatásában – a bibliográfiai jelölésben – alapvetően a hagyományt és a hagyományos módot (RADÓ: 1947, 1963) követem. (Az újabb irodalomból lásd mindenek előtt: E. MADAS / E. POULLE: L’organisation des cahiers du Codex Pray. Bruxelles 2003, különösen 246.)

A PRAY-kódex és részei:

Generalia

1. füzet / folio I – IV: Zsinati határozatok (Esztergomi érsekség, ? 1114), kivonatok;
- 2 – 3. füzet / folio V–XXVI: Libellus in romano ordine / Konstanzi Bernold *Micrologus*-a;
4. füzet / folio XXVII – XXVIII: képek-rajzok (passió-jelenetek);
folio XXVIII – 1: *Exsultet* és prefáció, a húsvét öröndetes meghirdetése.

Sacramentarium

5. füzet / folio 1–16: **kalendárium** (egyházi év), **krónika** 1114-ig, majd 1117(?)-től 1203-ig, **húsvéti táblázat** 1171-től 1300-ig, majd 1171-től 1276-ig;
- 6–19. füzet / folio 17 – 129: **miskönyv** („missale”, tulajdonképpeni *sacramentarium*);
20. füzet / folio 129’ – 135’: **szertartáskönyv** („rituale”);
folio 136 – 136’: **Supplementum** („sermones et orationes”):
 - a) *Sermo super sepulchrum. Latiatuk feleym zumtuchel...*
 - b) *Scerelmes bratym...*
 - c) *Hic faciat sacerdos semonem populo. Optime nostis...*
 - d) *Orate fratres hodie pro eo...*
21. füzet / folio 137 – 142: **pótlás** a szakramentáriumhoz
[folio 143 – 144: bejegyzések, **varia**].

A kódexben a *Sacramentarium* jórészt egy „kéz” (a szakirodalomban az ún. *Harmadik Kéz*) írta, míg a *Generalia*-elnevezés alattiak két másik kéztől (ún. *Első Kéz*, *Második Kéz*) származnak. Meglehet, hogy ezek a „Harmadik Kéz”-től függetlenül (később, vagy esetleg másutt?) kerültek a kódexhez / anyagába. Az *Exsultet...*-et, mely mintegy a két fő-rész – a *Generalia* és a *Sacramentarium* – között van, elképzelhető, hogy ezt folytatólagosan egyszerűen ráírták a már meglévő *Sacramentarium* első (?úres) lapjára.

A kódex „magja”, tulajdonképpeni érdemi része a „*Sacramentarium*”. Erősen hajlok arra, hogy a PRAY nevével jelzett kódex végső soron erre az egykori, ha tetszik: „*Sacramentarium Boldvense*”-re megy vissza. Valamikor ezt másolta le valaki, egy kéz, a „*Harmadik Kéz*”, az *Imeretlen Szerzetes* („*Skriptor*”) azt, amit mi ma lényegét tekintve, *Pray*-kódexnek tartunk.

A látszat és a közfelfogás ellenére a *Pray*-kódexben megőrződött „*Halotti Beszéd*” nem puszta prózai szöveg, hanem „*a vers és a próza határán álló*”, *rimtelen ritmikus deklamáció*”, amire SZABOLCSI BENCE már 1959-ben rámutatott.

SZABOLCSI BENCÉnek a „*Halotti Beszéd*” „*verses*”, művészi megformáltságát valló nézetével, és azzal is, hogy ebben „*nyugati*”-i, a liturgiában szokásos prozódiai indíttatást lát, csak egyet tudunk érteni. De SZABOLCSI nézetén túlmenően, sejtésem szerint a „*Halotti Beszéd*”-ben inkább – vagy ugyanakkor – egy magyar *kétüteműség* rejlik. Egy ősi szegmentáló, szabad szótagszámú (heterometrikus) rendszer. E ritmikát bárki rögtön megérzi, ha a „*Halotti Beszéd*”-et – akárcsak magában előadva – végigmondja.

A „*Halotti Beszéd*” kutatásának napjainkban reneszánsza van. Ennek során a szakemberek nálunk és Európában számos új ismeretre tettek szert, mindenekelőtt a középkori, végső soron latin betűs helyesírásunkat is mélyrehatóan érintő későlatin orthográfia kutatásában. Új távlatokat nyitott meg az európai művelődés- és egyháztörténeti háttér újszerű kutatása, ezek tanulságainak a magyar szövegek komplex megértése érdekében való szerves bevonása. És nem utolsó sorban új fejezetet nyitott meg a szövegek magyar nyelvjárási szempontból történő módszeres vizsgálata.

Egyre inkább világossá vált, hogy a *Halotti Beszéd* nyelve nem is áll oly messze a mai magyartól. Csak mintha mai magyar betűkkel lenne írva, úgy kell olvasni.

Ősi szövegeinkben természetesen vannak a mai köznyelvtől eltérő vagy a történelem során azóta megváltozott formák, az akkori nyelvváltozat szerinti egyedi változatok és szavak. De eltérésükben is mindezek, hogy megérhessük őket, nem mennek messzebb, mintha egy a köznyelvtől vagy a magunk nyelvjárásától eltérő mai magyar nyelvjárási szöveget olvasnánk. Mégis, hogy a megértés ne okozzon gondot, e kényesebb helyekből „*Megjegyzések*” cím alatt egy kis eligazító jegyzéket állítottunk össze.

A *Boldvai Halotti Beszéd* és a *Halotti Könyörgés*, nyelvünk legősibb szövegemlékei, a maguk egykori tagolódásában, de mai magyar betűkkel írva, olvasatom szerint így hangozhattak:

HALOTTI BESZÉD

Beszéd a sír felett

*Látjátok feleim szömtökel mik vagymok.
is-a por es hamú vagymok.*

Mennyi milosztben terömtvé [uromk isten] elevé mü isemököt ádámot.
es adotta vala neki paradísomot házoá.
Es mend paradísbomben való gyimilcsiktül monda neki élnie.

Hean tilutoá út egy fa gyimilcsétül.

Gye mondoá neki méret nöm enneik.
is-a ki napon emdöl az gyimilcsstül.
halálnek haláláal halsz.

Hadlavá holtát terömtvé istentül.
gye feledevé.

Engede ördöng intetüinek.
es evék az tilútt gyimilcsstül.
es az gyimilcsben halálot evék.

Es az gyimilcsnek ül keserü vala vize.
hogy torkukat megé szakasztja vala.

Nöm hean mogának.
gye mend ű fajának halálot evék.

Haraguvék isten.
es vetevé út ez munkás világbele.
es lön halálnek es pokolnek fészze.
es mend ű nemének.
Kik azok.
mü vagymok.

Hogy es tü látjátok szömtökel.
is-a es nöm egy ember mulhatja ez vermöt.
is-a mend ahhoz járó vagymok.

*

Vimágygyuk uromk isten kegyelmét ez lélekért.
hogy jorgasson ű neki.
es kegyeggyen.
es bolcsássza mend ű bünét.
Es vimágygyuk szent ahszin máriát.
es bódog mihael arkangyelt.
es mend angyelkot.
hogy vimágygyanak érette.

Es vimágygyuk szent péter urot.
kinek adott hatalm ódania.
es ketnie.

hogy óggya mend ű bűnét.

*Es vimágygyuk mend szentőköt.
hogy legyenek neki segéd uromk szine előtt.
hogy isten ű vimádságuk miá bolcsássáa ű bűnét.*

*Es szabadiccsa űt ördöng ildetűitűl.
es pokol kínzatuiátűl.
es vezesse űt paradísom nyugulmabele.
es aggyon neki mönyji uruszágbeli utot.
es mend jóban részet.*

Es keássátok uromkhoz hármul.

Kir[ie] [e][feison] --

*

HALOTTI KÖNYÖRGÉS

Könyörgés

*Szerelmes brátim vimágygyomok ez szeginy ember lilkiért.
kit ur ez napon ez hamis világ timnöcebelől mente.
kinek ez napon testét tömetjük.
hogy ur űt kegyilméel ábrám.
isák.
jácob.
kebelében helyezje.
hogy birságnap jutva mend ű szentii es önöttei közikön jó felől
johtatnia íleszje űt.
Es tü bennetők.
clamate III. [ter] K. [kyrie eleison]*

(Budapest – Göttinga – Boldva, 2006–2007.)

SZÓMAGYARÁZATOK (a szövegekben való előfordulásuk sorrendjében)

-el: -vel
vagymok: vagyunk
is-a: „biz-a”
es: és

miloszt-: malaszt-
hean: hian, „pusztán”
tilut-: tilt-
gye: de
nõm: nem
-al: -val
emd-: esz(ik)
hadl-: „hall-”
ördõng: ördög
intet-: „intés”
úl: oly
megé: meg
fésze: fészke
vimád-: imád
jorg-: irg(almaz-)
kegy-: kegy(elmez-)
bolcsássa: bocsásssa
ahszin: asszony
ildet-: üldözet
mõnyi: mennye
keássátok: kiáltsátok

*

brátim: barátaim
lil(e)k: lélek
timnõc-: tömlõc
õnõttei: „õvéi”
johtot-: iktat-
illeszje: élessze

RÁKÓCZI ZSIGMOND ÉS SZENDRŐ KAPCSOLATA

BUDINSZKI ISTVÁN

Ha Szendrővel kapcsolatban a Rákóczi név felhangzik, akkor mindenkinek köztudott tényként *II. Rákóczi Ferenc* és az 1707-es dátum jut az eszébe. Éppen 300 esztendővel ezelőtt, 1707. március 27-én kelt levelében ugyanis sürgető parancsot adott a Rákóczi-ház egyik utolsó és legismertebb tagja, *II. Rákóczi Ferenc Bercsényi Miklósnak Szendrő utolsó vára, a Felső-vár demolitójára*.¹ A robbantásokat pár héttel később *Lemaire* francia mérnök végezte el.

Azt azonban nagyon kevesen tudják csak, hogy Szendrőnek és a Rákóczi-családnak a kapcsolata sokkal távolabbra és mélyebbre nyúlik vissza, mint 1707. Közismert, hogy a Rákócziak a 11. században hozzánk érkezett szláv eredetű *Bogat-Radvány* nemzetségből származnak. A Rákóczi nevet 1328-ban a nemzetség *Balázs* nevű tagja használja először, a *Zemplén vármegyei Rákócz* nevű birtokukról eredeztetve.² Egészen a 16. század végéig a család története semmiben sem tér el más kisbirtokos, köznemesi családokétól. Katonáskodnak, vármegyei tisztségeket töltenek be, valamelyik környékbeli főúr familiárisaiként szolgálnak, mint például a *Perényiek*, *Mágóchyak* és a szendrői *Bebekek*. A „*Felsővadász*” praedictumot a család egyik, *Zsigmond* nevű tagja vette fel, aki *Ferenc* nevű öccsével és a nem sokkal később elhalálozott *Velezdi Kövér Jánossal* egyetemben 1517-ben megvásárolja az *Abauj vármegyei* kastélyt tartozékaival *Perényi Imre* nádortól 3000 aranyért. Az említett vásárló fivér, *Ferenc* 1527-től 1530-ig *Szendrő várának* kapitányaként nevezetik.³

Szendrő várának urai ezen időben a *pelsőci Bebekek* voltak. *Bebek Ferenc* három vármegyére is kiterjedő hatalmas birtokának központja *Szendrő* volt. A kisebbik Rákóczi testvér minden bizonnyal *Bebek Ferenc* familiárisa lehetett, aki a mohácsi csatavesztést követően *Habsburg Ferdinánd* pártján állt. Már az 1527-es évben a *Szapolyai-pártiak Szendrőt* ostromolják, de *Bebek Ferenc* visszaüzi őket.⁴ *Wertner Mór* és *Keresztes Kál-*

¹ Borovszky Samu: *Szendrő vára*. Budapest, 1908. MTA. (Értekezések a történeti tudományok köréből. XXII./2.) (Reprint kiadása: Rudabánya, 2000. Érc- és Ásványbányászati Múzeum.)

² Bártfai Szabó László: Gondolatok a Rákóczi-Aspremont levéltár rendezésekor. = *Turul*, 1924. 32.

³ Wertner Mór: A Rákóczi-ház utolsó tagjairól és kihalásáról. = *Turul*, 1884. 3. sz. 90.; Keresztes Kálmán: A Rákóczyak. = *Turul*, 1928. 3-4. sz. 91.

⁴ Kemény Lajos: Felsőmagyarországi hadi mozgalmakra vonatkozó adatok Kassa város levéltárában 1526-1536. = *Hadtörténeti Közlemények*, 1912. 289. – A szerző az ostrom résztvevőiről sajnos nem tesz említést.

mán adatai szerint valószínű, hogy *Rákóczi Ferenc* részt vett a vár megvédésében, mint kapitány, ám egy másik forrás úgy emlékezik meg személyéről, mint *Abaúj vármegye János királyhoz szító déli részén birtokos kisenemességének* vezére.⁵

A *Rákóczi-család* tagjai közül *Ferenc* fivérének, *Zsigmondnak* *György* nevű fiáról tudjuk, hogy ugyancsak *Szendről várában* szolgált *Bebek Ferenc* fiának, *Györgynek* szendrői hadnagyaként. *Nagy Iván* a következőket írja róla: „*György jeles katona volt; egy ideig Bebek György alatt hadnagykodott, midőn Szikszó vidékén Kaza mellett a füleki Velicsánbék ellen harcolva 1559-ben vállán sebet kapott. 1562-ben Bebekkel együtt Füleket elveszte után Balogh váránál török fogságba esett; innen ezer talléron váltta meg magát*”.⁶ *Istvánffy Miklós* úgy tudja, hogy ezután a szatmári magyar lovascsapatok egyik tisztjeként az 1568-69-es években kémhálózatot irányított, erdélyi híreket szállítva *Rueber Jánosnak*, *Felső-Magyarország főkapitányának*.⁷

Szendrő és a *Rákócziak* viszonyában a sorban következő *Rákóczi* nem akárci, hanem *György* fivérének, *Rákóczi János* zempléni alispánnak fia, *Zsigmond*. *Erdély* későbbi fejedelme volt a család hatalmának és dicsőségének igazi megalapozója, ahogyan udvari prédikátora, *Miskolci Csulyak István* temetési beszédében jellemezte: „*Ő adott a Rákóczi nemzetnek nagyságos nevet és becsületet*”.⁸ Az *Abaúj vármegyei* kisenemesi családba beleszületett *Zsigmondról* legkorábbi életrajzírója, *Szilágyi Sándor* után születésének 1544-es dátuma vált általánossá, azonban *Trócsányi Zsolt* – figyelembe véve a későbbi életpályát – az 1550-es végére teszi.⁹ Az általánosan elfogadott életpályája szerint *Felsővadászon* született, majd ezután *Sárospatak* következett, itt *Perényi Gábor* alatt apródkodott, ahol megtanult németül, latinul, sőt ógörögül is. Már 1565 februárjában részt vett *Tokaj várának* elfoglalásában főura oldalán, majd nem sokkal ezután *Eger várába* került, s ott „*az ifjú vitézek kapitánya*” lesz.¹⁰ *Trócsányi* viszont olyan „*legendáknak*” nevezi ezeket az eseményeket, „*amilyeneket történelmi szereplők ifjúkora köré oly szívesen fon az utókor*”.¹¹

Szerinte az a pont, amelynél már megfoghatóvá válik a pályája, az a szendrői végvári szolgálat. Mint már az *Új Hegyvidék* korábbi köteteiben leírtam az utolsó *Bebek*, *Bebek György* török fogságba kerülése után *Szendrő* császári kézre került. Ekkoriban *Szendrő* a vidék főhelye, *Gömör vármegye* közgyűléseinek színhelye, itt szolgált *Abaúj vármegye* állandó katonasága mellett 1577-ben 370 landsknecht, 50 német lovas, 200 huszár, 70 darabont.¹² A *Kassa* előterében, illetve *Eger* hátszágában fekvő *Szendrő* környékén lévő kisebb várak, *Balog*, *Putnok*, *Szádvár*, *Krasznahorka*, *Csejte* – miként a bányavidéki fő-

⁵ Kemény L. 1912. 289.

⁶ Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 1857-1865. IX. 600.

⁷ Szabó János Győző: *Rákóczi Zsigmond egri főkapitányi instrukciója és kinevezésének körülményei*. = *Archivum* 10. Eger, 1981.

⁸ Hangay Zoltán: *Erdély választott fejedelme Rákóczi Zsigmond*. Bp. 1987. 6.

⁹ Trócsányi Zsolt: *Rákóczi Zsigmond* (Egy dinasztia születése). = *A Debreceni Déri Múzeum évkönyve* LIX. Debrecen, 1979. 58.

¹⁰ Hangay Z. 1987., 13-21.; *Szilágyi Sándor: A Rákócziak kora Erdélyben*. Pest, 1868. 4.

¹¹ Trócsányi Zs. 1979. 58.

¹² Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme*. = *Arcanum DVD Könyvtár III*. Bp. 2003. Arcanum Adatbázis Kft.

kapitányságon belül a *Zólyom* környéki kis várak, vagy a kanizsai végvidéken a *Kanizsa* közvetlen szomszédságában levő palánkok – a felső-magyarországi végvidéki főkapitányság területén belül külön kis várkörzetbe tartoztak, ami kiemeli *Szendrő* központi jellegét.¹³ Az 1570-es évek magyar országgyűléseinek állandó témája *Szendrő* erősítésének sürgetése, sőt az 1577-es *Birodalmi Haditanács* elrendeli egy teljesen új erőd építését *Szendrőben*, ami később *Német-vár* néven vált ismertté. Tehát ebben a végvárban indult *Rákóczi Zsigmond* pályája az 1570-es évek elején *Trócsányi* szerint.¹⁴ Ezt igazolni látszik az a tény is, hogy a klasszikus életrajz szerint *Zsigmond* példaképe nagybátyja, a már említett *György* volt, aki egészen 1573-as haláláig odaadón szolgált a *Habsburg uralkodót*.¹⁵ *Szendrői* katonaságáról az első ismert adat egy 1577. november 23-i tudósítás, melyben azt jelentik a királyi biztosok, hogy a füleki bég november 10-én 200 emberrel rajtaütött a szikszó vásáros népen, több mint 200-at rabságba hurcolt, de a megrakott szekerek miatt kénytelenek voltak az éjszakát *Vadnánál* tölteni, ahol hajnalban a kassai és szendrői huszárak rajtuk ütöttek és több mint 400-at le is vágtak közülük, valamint 250 foglyot is ejtettek.¹⁶ Ebben az ütközetben már részt vett a későbbi, 1607-1608-i erdélyi fejedelem *Rákóczi Zsigmond* is, mint szendrői tisz.¹⁷

A legkorábbi ismert, *Bécsben* őrzött levelét már *Szendrő* várából címezte *Zára Pálnak*, a kassai vicegenerálisnak, amelyben jelenti többek között, hogy a törökök *Vaskón* „*valamly nemes ember haszanal az mif[nden]t hajtatak mjndent elv[ye]tek*” és ha olvadni kezd újra támadnak.¹⁸ Az 1578-as évben a lovasság elmaradt fizetése miatt többször is levelet írt a kassai vicegenerálisnak: „*Szolgálatunkat ir[ny]nk Nagodnak mint bizodalmas urunknak azt akamank Nagod tuttara adni, boch[ny]attuk vala eg[y] lovasunkat az minemo fizetessunk volna penzenkert Cassara az kamarássokhoz. Nem tug[ya]k mi okbo[ra]*” de nem adták oda a szendrői őrség járandóságát, s továbbra is „*job remensseggel voltank fzetessunk utalassa felo[ra]*”.¹⁹ Az ugyancsak *Zára Pálnak* írott, és 1578. február 28-án kelt leveléből értékes adatot tudhatunk meg a korabeli lovasság fizetéséről: „*megh erttetem az N: levelet, az mi az vitezleo uraimat az eg forinht fizetesserol illeti hoorol hoora*”, amit viszont úgy látszik nem kaptak meg, mert „*ug vagion hog igen nag bantasokra vagion az penz megh nem adasa*”²⁰

A szakirodalomban *Rákóczi Zsigmondnak* a korai időkben betöltött rangjai közül *Trócsányi Zsolt* tett említést: 1583-ban és 1584-ben a *magyar lovasok kapitányaként* említik,²¹ majd ezután lesz az egész magyar őrség kapitánya.²² Viszont ugyancsak az előbb említett levelében panaszozza *Zára Pálnak*, hogy *Horváth György* feljebbvaló tisztjének „*en magamtu[m]l megh mondam azt neki az hadnagsagh hazontalan az alatta valo nélkül*”. Arra

¹³ Pálffy G. 1995b. 69.

¹⁴ Trócsányi Zs. 1979. 59.

¹⁵ Hangay Z. 1987. 17.

¹⁶ Kárpáthy-Kravjanszky Mór: *Rudolf uralkodásának első tíz éve*. Bp., 1933. 229. Nr. 25.

¹⁷ Borovszky, S. 1896. 354.

¹⁸ Hadtörténelmi Levéltár (HL), Alte Feldakten (B/64), 745/86: 2. sor 7. kép (1578. január 29.)

¹⁹ HL B/64, 745/86: 3. sor 3. kép (1578. február 3.)

²⁰ HL B/64, 746/86: 4. sor 6. kép (1578. február 28.)

²¹ Borovszky S., 1896., 499. – Trócsányi Zsolt adata 1583-ra vonatkozik. (Trócsányi Zs. 1979. 59.)

²² Trócsányi Zs. 1979. 59.

a kérdésére, hogy „*az hadnagsagh alatt ki legen enekem azt monda hog Ngod het loval be iraltia*” alá. Tehát már az 1578-as esztendő elején a magyar lovasság hadnagyi tisztét töltötte be Szendrőben, kisebb rangú főtsit lett, ugyanis egy középbirtokos nemesember fia nem kezdhetett közemberként, majd az őrség magyar lovasságának kapitánya, aztán a vegyes, magyar-német őrség egész magyar részéé, s végül főkapitány. Azt nem tudni pontosan, hogy mikor lett szendrői főkapitány, de közvetlen elődjének, *Claudius à Rous-selnek* a szendrői főkapitányi székben való utolsó említése 1583. aug. 28-án történt.²³ A következő év áprilisában *Rousselt* a tokaji főkapitányi székben találjuk, s így minden bizonytalanságot elvetve kezdve *Rákóczi Zsigmond* töltötte be a szendrői főkapitányi tiszté- get. Az biztos, hogy az első ez irányú említése 1586. szeptemberéből való, ekkor emlegetik először „*Eő felesge kapitánya*”-ként.²⁴ Egy 1585. október 1.-ről származó jelentésben fennmaradt a szendrői helyőrségben szolgáló tisztekre és az egyéb katonai szolgálattal- vállalókra vonatkozó részletes összeírás is.²⁵ Katonaként erőt a drinápolyi békekötést követő ún. „háborús békeévekben” a törökkel való állandó csatározások kötötték le. Az 1578-79 között írt leveleiben folyamatosan tájékoztatja feljebbvalóit a török mozdulatairól, úgymint az 1578. február 28-án kelt levelében is, ahol *Kara Hüszseiniről* írja, hogy „*megh Budara, Szuliman agha feleol valammi valazom ninchy*.”²⁶ A következő év tavaszán mint írja, a szendrői kapitány olyan értesülést kapott, hogy a budai pasa a várakból csapatokat gyűjt, és Szendrő ellen fogja azokat vezetni.²⁷ 1580-ban a szendrői őrség katonái újabb győzelmet arattak a törökök felett, ugyanis május 3-án jelentik *Rudolfnak*, hogy a hatvani szandzsák törökjei portyára indultak Kassa felé, azonban az egri, tokaji és szendrői őrségek nagyszámú őrséggel egészen *Hatvanig* kergették őket, s visszatértükben egy emir- től 16 ezer cechnit zsákmányoltak, ami nagy örömet keltett az udvarban.²⁸ De nem csak a törökökkel szemben vette fel *Zsigmond* a „kesztyűt”, hanem 1578 végére a viszálykodás már olyan kiélezetté vált *Gömör vármegye* nemessége és a szendrői katonaság között, hogy a vármegye Szendrő helyett *Csetneken* kényszerült megtartani közgyűléseit, sőt a királyi katonaság *Rákóczi Zsigmond* vezetésével erőszakkal még a közgyűlési jegyző- könyvet is megkaparintotta.²⁹

²³ Szabó J. Gy., 1981., 38.

²⁴ B.-A.-Z. Megyei Levéltár XV.-17. I.7. Borovszky Samu helytörténeti cédulagyűjteménye. Szendrő, 96. fol.

²⁵ Szendrei János: Váraink rendszere és felszerelése a XVI. és XVII. században. = *Hadtörténeti Köz- lemények*, 1888. 419. – Szendrőben ekkor 1 őrnagy, 1 kapitány, 1 fő- és 1 alhadnagy, 1 őrmester, 1 őrök, 1 hadbíró, 1 börtönőr, 1 tábori lelkész, 1 iskolamester, 4 közszolga, 3 törvénytiszt, 3 zenész, 8 béres, 1 óras, 1 káplár, 2 legény, 183 lövész, 58 német lovas állomásozott. A tüzérség élén 1 főtüzmester áll, alatta 1 őrök, 4 tüzmester, valamint ezek 2 szolgálja és 10 puskaműves áll. Ezekon felül az „első ütegnél” 1 káplár, 12 tüzér és 1 puskaműves, a „második ütegnél” 1 káplár, 11 tüzér, a harmadiknál 1 káplár, 11 tüzér és 1 puskaműves, a negyedik ütegnél pedig 1 tizedes és 19 tüzér szolgált.

²⁶ HL B/64, 746/86: 4. sor 6. kép (1578. február 28.)

²⁷ HL B/64, 746/86: 4. sor 8. kép (1579. március 7.)

²⁸ Kárpáthy-Kravjanszky M. 1933. 229. Nr. 25.

²⁹ Pálffy Géza: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században*. Győr, 1995. 86. – „Congregationem et sedem comitatus nostri, quae antea in Zeondeoreo in usu erat, ad oppidum Chetnek nos transfere oportuit. Quod cum idem Rakoczi animadvertisset certis personis

Ebben az időben gyakran előfordult, hogy a végek kapitányai saját zsebükből hi-telezték a zsoldot, aminek fejében a kamara birtokokat adott. *Rákóczi Zsigmond*nak szendrői főkapitánysága éveiben 50 448 forinttal maradt adósa a kamara. Ellenértékként ő is mint a hozzá hasonló kapitányok zálogbirtokokat kapott, előbb *Gömörben* szerzett királyi adományt *Felsőlenkére* és *Szentkirályra*, majd zálogként megszerezte a tokaji királyi uradalomból kiszakított Szerencset, mert 1579-1580 telén 4000 forintot kölcsönzött *Hans Rueber* felső-magyarországi főkapitánynak és a *Szepesi Kamarának* a végváarak szükségleteire.³⁰ A kölcsönzéshez szükséges összegek felhalmozását a tokaji borkereskedelembe való bekapcsolódás szolgáltatta. A *Hegyalja* borait szállíttatta *Lengyelország* felé már az 1570-es évek végén. 1588-ban már 500 hordó bort szállítottott, a következő évben pedig 2-3000 hordóra kért engedélyt. Az 500 hordóban akkori mértékkel 75000 liter bor volt, s elszállításához kb. 100 négylovas szekér fuvarára volt szükség.³¹ Tehát zálogbirtokként megvetette lábát a Hegyalja lábánál, majd a következő szerzemény *Hernádnémeti* és *Bass praedium* lett 1584-ben.³²

A már több megyében is birtokos *Rákóczit* 1582-ben fontos feladattal bízták meg, ott találjuk a *Gömör megyei* királyi róvók (dicatorok) között is, majd 1584-ben *Borsod megye* dicatorai között is megtaláljuk nevét.³³ A róvó, mint királyi ember a rendkívüli hadiadó begyűjtésével volt megbízva, s elég szép fizetéssel járt, *Zsigmond* mindkét megyében kb. 70 forintot kapott az adószedésért.³⁴ A már említett jövedelemforrások mellé társulhatott még a török rabok sarca is. Ezzel némiképp összefüggött nála a gyámság vállalása, s így a kiskorúak vagyonának kezelése is. A *Szendrőben* házat birtokló *Czikó Annának* 1577. december 14-én kelt végrendeletében mint fiának fő tutora szerepel *Rákóczi Zsigmond*.³⁵ *Hangay* szerint 1576-ban *szakácsi Horváth Jánosné Zsoldos Júlia* őt magát fogadta örökbe és hagyományozta rá borsodi és abaúji birtokait: *Szakácsit, Irotát* és *Csesznytét*.³⁶ Nagyszerű gazdasági érzékének híre azonban nem csak az özvegyaszonyok körében hírllett, *Szendrőben* az egri káptalani helynök rendszeresen őt kérte fel bizonyos negyedek megváltására, de más kanonokok dézsmáit is – a felkérésükre – kifizette és nagy haszonnal behajtotta, értékesítette.³⁷ *Kálnay János* nemesember 1581. június 25-i levelében azt írta sógorának, *Thopos Ferencnek Trencsén, Liptó* és *Túróc vármegyék* hadnagyának, hogy *Rákóczi Zsigmond* megoltalmazná jószágukat *Lónyai Ferenctől*.³⁸ Sőt, *Rákóczi Fe-*

militibus stipendiariis suae Maiestatis in eum locum missis, per quos prothocolon seu librum istius comitatus nostri furtim a Vicecomite nostro ibidem afferre fecit, et sic nos in nostris iuribus perturbavit et destruxit." (ÖStA KA AFA 1578/12/21.)

³⁰ Hangay Z. 1987. 32.

³¹ Hangay Z. 1987. 33.

³² Trócsányi Zs. 1979. 59.

³³ Hangay Z. 1987. 36.

³⁴ Hangay Z. u. o.

³⁵ Hangay Z. 1987. 36-37. – „Annak utána az mely három török fogoly maradt az én megholt uramtól, ki Rákóczy Zsigmond uramnál vadnak, hagyom, hogy Rákóczy uram őket megsarcoltassa és sarcolásoknak felét magának vegye, az feléből pedig az én árvámnak Czikó Miklósnak adjanak ötven forintot ...”

³⁶ Hangay Z. 1987. 37.

³⁷ Szabó J. Gy. 1981. 29.

³⁸ Hangay Z. 1987. 37.

renc – *Zsigmond* öccse – *Zemplén megyei* alispán az egri várhoz tartozó birtokot bérelt, és 1587-ben a bérlemény hátralékos összegének jogosságát nem ismerte el. *Kassán* tisztázni magát a megyei ügyek miatt „nem ért rá”, de most itt volt a kecsegtető alkalom, hogy testvéröccsén keresztül a *Kamara* behajtsa az összeget.³⁹

Karrierje magasba lendülésének okozója, mint *Trócsányi* írja, nem a sikeres katonai pálya vagy a borkereskedés és az abból (is) eredő birtokszerzések voltak, hanem első házassága, ugyanis 1587-ben elveszi *Mágóchy András* özvegyét, *Alaghy Bekény Juditot*.⁴⁰ *Rákóczi* ettől fogva *Felső-Magyarország* egyik leghatalmasabb földesura lett. *Zemplén, Abaúj, Borsod* és *Gömör* után *Beregben* (*Munkács* és uradalma), *Torna vármegyében* (a vár és uradalma is az övé lett) is birtokos lett, sőt az *Alaghy* részről pedig kezére került a regéci uradalom és a bortermelő tállyai és mádi birtokrész.⁴¹ *Rákóczi* azonnal belevetette magát új birtokainak még jövedelmezőbbé fejlesztésébe, új községeket alapított, ezt a nagy mennyiségű kenézlevelek tanúsítják. *Mágóchy Gáspár* utódaként hosszú időre *Torna vármegye* főispáni tisztét is betöltötte.⁴²

Még szendrői főkapitánysága alatt, *Munkács* várában született 1587-ben istenes verse, műfaját tekintve könyörgése, melynek címe: *Régtől fogván támaszkodom Uramra*. Az egyébként vallásos jelleme megmutatkozik abban a közismert tényben, hogy mint *Vízsolynban* birtokos, támogatta *Mantskovit Bálint* vándornyomdászt a *Károli Gáspár* fordította ún. *Vízsolyi Biblia* elkészítésében.

Most már megnyílt előtte az út az előrelépéshez. Előbb az 1587. november 15. – 1588. január 20. között ülésező magyar országgyűlés beválasztja a magyar várakat felülvizsgáló bizottságba. Ezután 1588. június 28-tól töltötte be az egri főkapitányi posztot,⁴³ ami a többi végház között is tisztelettel bírt, olyannyira, hogy a magyar rendek többször kérték az uralkodót, hogy végre magyar ember tölthesse be a tisztet, s a követelésnek eleget téve, 19 év után újra magyar nemes került a főkapitányi székbe. *Bécsben* úgy tarthatták, hogy *Szendrő* egy jövendő várnagynak a legjobb iskola, ugyanis *Bartolomeus Kollonich* szintén közvetlen a szendrői főkapitányi székéből került *Egerbe* 1576-ban, valamint egykori szendrői feljebbvalóját, *Claudius á Rousselt* tették meg 1588-ban a *Felső-Részek főkapitány-helyettesévé*, tehát ismét felettesévé.

Rákóczit a szendrői főkapitányi poszton *Serényi (Kisserjéni) Gábor* követte.⁴⁴ Utóbbi katonáival részt vett a híres szikszói csatában 1588 őszén. A magyarországi török helyőrségek a drinápolyi békekötést követő 25 év legnagyobb seregét gyűjtötték össze, hogy Szikszó „engedetlen” mezővárosát megbüntessék. A mintegy 11 ezer katonából álló seregük fölött október 8-án a már egri kapitány *Rákóczi Zsigmond*, és többek között *Serényi* szendrői német és magyar katonái arattak győzelmet.⁴⁵

³⁹ Szabó J. Gy. 1981. 29.

⁴⁰ Trócsányi Zs. 1979. 59.

⁴¹ Trócsányi Zs. u. o.

⁴² Hangay Z. 1987. 40-41.

⁴³ Szabó J. Gy. 1981. 31.

⁴⁴ Borovszky S. 1908. 33.

⁴⁵ Szabó András: Az 1588-as szikszói csata és propagandája. = *Hadtörténeti Közlemények*, 1999. 6. 852-856.

Minden bizonnyal a fényes győzelme is szerepet játszott abban, hogy 1597. május 27-én Prágában Rudolf által „címerbővítéssel emeltetett a nagyságosok és bárók rendjébe”⁴⁶, majd karrierje csúcsára 1607. február 9-én ért, amikor is a gyulafehérvári országgyűlés Erdély fejedelmévé választotta. Az öreg Rákóczi 1608. március 5-én lemondott fejedelemségéről, s még ez év decemberében elvitte a halál. Szerencsen, abban a templomban, ahol Bocskai Istvánt is 1605-ben Magyarország fejedelmévé választották, temették el fiai, I. Rákóczi György későbbi fejedelem, Zsigmond és Pál 1609 januárjában.

Elmondhatjuk, hogy Szendrőnek és a Rákóczi-családnak a kapcsolata ellentmondásoktól sem volt mentes, ugyanis a család felemelkedésének helyszíne, Szendrő a 16. század közepén élte fénykorát, s lett tanúja – s egyben elősegítője – a Rákóczi-család felemelkedésének, s majd kétszáz esztendővel később éppen a Rákóczi-ház legnagyobb tagja, II. Rákóczi Ferenc volt az, aki elősegítője lett Szendrő hanyatlásának.

Rákóczi Zsigmond korabeli ábrázolása.

⁴⁶ Wertner M. 1884. 90.

E számunk szerzői

- Ágh István** (1938) – *Kossuth- és József Attila-díjas* költő, író, esszéista, a *Hitel* szerkesztője (Budapest).
- Arany Lajos** (1958) – főiskolai oktató, anyanyelvi lektor, lapszerkesztő, Boromisza Tibor-díjas (Debrecen).
- Bán Olivér** (1977) – költő, első kötete *Minden állomáson és megállóhelyen* címmel 2006-ban jelent meg. (Miskolc)
- Bella István** (1940–2006) – *Kossuth- és József Attila-díjas* költő, író, műfordító.
- Bertha Zoltán** (1955) – *József Attila- és Tamási Áron-díjas* irodalomtörténész, egyetemi docens (Debrecen).
- Blandiana, Ana** (1942) – *Herder-díjas* román költő, a román *Pen Club* elnöke.
- Budinszki István** (1983) – történész, politológus (Szendrő).
- Csog Szidónia** (1973) – kritikus, a kolozsvári rádió szerkesztője (Kolozsvár).
- Cs. Varga István** (1946) – irodalomtörténész, kritikus, az *ELTE* tanszékvezető főiskolai tanára (Eger).
- Debreczeni Attila** (1959) – irodalomtörténész, az *MTA* doktora, a Debreceni Egyetem rektor-helyettese. (Debrecen)
- Druzsinn Ferenc** – irodalomtörténész, főiskolai tanár, az *ELTE* rektorhelyettese (Budapest)
- Erdélyi Z. János** (1947) – költő, műfordító (Budapest).
- Fecske Csaba** (1948) – *Szabó Lőrinc- és Pro Literatura-díjas* költő, író (Miskolc).
- Gálfalvi György** (1942) – író, irodalomtörténész, a *Látó* főszerkesztője (Marosvásárhely).
- Gál Sándor** (1937) – *József Attila-, Madách- és Magyar Művészetért-díjas* költő, író, esszéista (Kassa).
- Gulya János** (1933) – nyelvész, 1977-től a *Göttingeni Egyetem (Németország)* finnugor szemináriumának professzora (Göttingen).
- Iancu Laura** (1978) – *Arany János-díjas, Móricz Ösztöndíjas* költő, etnográfus, népmese gyűjtő (Magyarfalu – Budapest).
- Ilea, Laetitia** (1967) – román költő, író (Kolozsvár).
- Jánosi Zoltán** (1954) – irodalomtörténész, a *Nyíregyházi Főiskola* rektora, *Év Könyve-díjas* (Nyíregyháza).
- Kalász László** (1933–1999) – *József Attila-, Radnóti- és Szabó Lőrinc-díjas* költő.
- Kaló Béla** (1954) – kritikus, publicista, pedagógus (Szuhogy).
- Katona Gábor** (1961) – irodalomtörténész, a *Debreceni Egyetem* docense (Debrecen).
- Kocsis Csaba** (1959) – író, előadó- és fotóművész, publicista (Berettyóújfalu).

- Koncsol László** (1936) – *Madách-, Fábry- és Bethlen-díjas* író, 2001-ben a Szlovákiai Magyar Írók Társasága elnöke (Pozsony).
- Korpa Tamás** (1987) – költő, szerkesztő, egyetemi hallgató (Szendrő–Debrecen).
- Kődöböcz Gábor** (1959) – irodalomtörténész, az egeri *Eszterházy Károly Főiskola* tanára, az *Agria* főszerkesztője (Eger).
- Lapis József** (1981) – költő, irodalomtörténész, kritikus, a *Szkholon*, a *Zempléni Múza* és a *Debreceni Disputa* szerkesztője (Debrecen).
- Lászlóffy Aladár** (1937) – *Kossuth- és József Attila-díjas* költő, író, a *Román Tudományos Akadémia* tagja (Kolozsvár – Budapest).
- Lászlóffy Csaba** (1939) – *József Attila-díjas, Misztótfalusi Életműdíjas* író, költő, esszéista (Kolozsvár).
- Oláh András** (1959) – költő, drámaíró, az *Accordia Kiadó* *nívódíjasa* (Mátészalka).
- Petean, Mircea** (1952) – költő, a kolozsvári *Lines Kiadó* igazgatója, a *Román Kulturális Érdemrend lovagja* (Kolozsvár).
- Pomogáts Béla** (1934) – *Széchenyi- és József Attila-díjas* irodalomtörténész, a *Magyar Írószövetség* korábbi elnöke (Budapest).
- Porkoláb Tibor** (1965) – *Martinkó András-díjas* irodalomtörténész, a *Miskolci Egyetem* docense (Miskolc).
- Sarusi Mihály** (1944) – *József Attila-díjas* író, kritikus (Békéscsaba).
- Serfőző Simon** (1942) – *József Attila- és Arany János-díjas* költő, író, kiadóvezető (Miskolc).
- Szakolczay Lajos** (1941) – *József Attila- és Kölcsey-díjas* irodalomtörténész, kritikus (Budapest).
- Székely Géza** (1958) – költő, grafikus- és festőművész (Kolozsvár).
- Székelyhidi Ágoston** (1935) – *Csokonai-díjas* író, kritikus, történész (Hajdúszoboszló).
- Széles Klára** (1936) – *József Attila-díjas* irodalomtörténész, az *MTA* doktora (Budapest).
- Szenti Ernő** (1939) – *Berek Barátja-díjas* költő, képzőművész (Kisújszállás).
- Szepes Erika** (1946) – irodalomtörténész, klasszika-filológus, az *ELTE* professzora, *Nagy Lajos-díjas* (Budapest).
- Szilágyi István** (1938) – *Kossuth-, József Attila- és Év Könyve-díjas* író, a kolozsvári *Helikon* főszerkesztője (Kolozsvár).
- Szőllősi Mátyás** (1984) – költő, az *Ártér* szerkesztője, a *Károli Gáspár Református Egyetem* hallgatója (Budapest).
- Tornai József** (1927) – *Babérkoszorú- és József Attila-díjas* költő, esszéista, a *Magyar Írószövetség* korábbi elnöke (Budapest).
- Tőzsér Árpád** (1935) – *Kossuth- és József Attila-díjas* költő, író, irodalomtörténész, a *Comenius Egyetem* oktatója (Pozsony).
- Vasy Géza** (1942) – *József Attila-díjas* irodalomtörténész, a *Magyar Írószövetség* elnöke, korábban az *ELTE* docense (Budapest).

